

TURISTIK TERMINLAR SO‘ZLASHUVININ INTRALINGVISTIK OMILLARI VA TARIXIY ETIMOLOGIK MANBALARI

Ashurov Nurbek Oybek o‘g‘li

TDTUOF “O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrası
Ingliz tili o‘qituvchisi Telefon: +99898 3070791
shinelord.91@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.11448985>

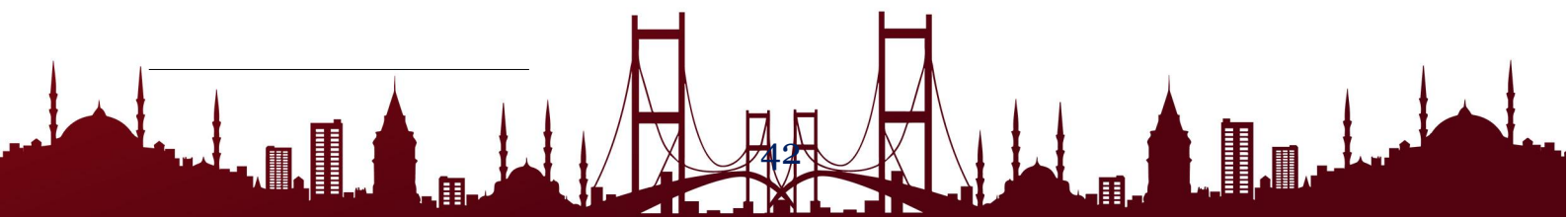
Annotatsiya: Ushbu tezisda turizmga oid terminlarning intralingvistik omillari va tarixiy etimologik manbalari yoritilgan. Turizmning yangi turlari paydo bo‘lishi yangi terminlarning vujudga kelishiga asos bo‘lmoqda.

Kalit so‘zlar: nolisoniy, lisoniy, faks, comfort, servis, menejment, skaner, import, oilaviy xona, qavat kaliti

XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida boshlarida tilshunos olimlar so‘z o‘zlashtirish omillarini ayri (nolisoniy va lisoniy) ko‘rmasdan, yaxlit (ajratmagan) tarzda belgilaganlar, biroq davr o‘tishi bilan tajribada so‘z o‘zlashtirishning nolisoniy va lisoniy omillari alohida-alohida e‘tirof etildi. Darhaqiqat, so‘z o‘zlashtirish murakkab kompleksni tashkil etadigan ekstralingvistik va lingvistik omillardan tarkib topgan jarayonni o‘zida namoyon etadi.¹

L.P.Krisin so‘z o‘zlashtirish omillari tasnifida lisoniy omillar sirasiga quyidagilarni kiritgan: yangi tushunchalarni tilda o‘z ifodasini topishi (*faks, kompyuter, printer, skaner va h.k.*); mazmunan o‘zaro yaqin, lekin bir-biridan farq qiluvchi tushunchalarni farqlashga bo‘lgan ehtiyoj (*qulaylik – komfort, xizmat ko‘rsatish – servis, ma‘lumot – informatsiya va sh.k.*); so‘z o‘zlashtiruvchi tilda ko‘p ma‘noli so‘zlarni ifodalash uchun bir atamani qo‘llashga intilish, so‘zning semantik strukturasi soddalashtirishga moyillik; tushunchalarni ixtisoslashtirishga bo‘lgan ehtiyoj (maqsadli so‘z o‘zlashtirish; masalan:

boshqarish – menejment, chetga chiqarish – eksport, chetdan olib kirish – import va sh.k.); so‘z birikmalari orqali ifodalanoytgan tushunchani yaxlit so‘z bilan atash tendensiyasi (*maxsus ta‘lim olgan mergan, mohir otuvchi – snayper; avtoturistlarga mo‘ljallangan mehmonxona – motel; qisqa masofaga yugurish, suzish va sh.k. – sprint va h.k.*); o‘zlashmalarning o‘z qatlam so‘zlariga nisbatan yuqori baholanishi (“moda”, lisoniy snobizm); tushuncha ifodasining kommunikativ dolzarbligi (agar o‘zlashtirilgan so‘z kommunikativ dolzarb tushunchani o‘zida namoyon etsa, u holda uning nutqdagi faol qo‘llanish

chastotasi, hech bo'lmaganda, ma'lum bir muddat yuqori bo'ladi, biroq keyin o'zining dolzarbligini yo'qotib, sezilarli darajada pasayishi ham mumkin).² O'zbek tili turizm terminologiyasining hozirgi shakllanish davrida o'zbek tilining ichki imkoniyatlaridan foydalanish, yangi paydo bo'layotgan tushunchalarni nomlash uchun terminlarning o'zbekcha muqobillarini yaratish tilshunoslikning dolzarb muammolaridan biridir.

Termin yasalishidagi ichki imkoniyatlar deganda, har bir tilning mavjud ifoda vositalaridan va materiallaridan to'liq foydalanish nazarda tutiladi. Bu jarayon ko'pincha ichki yoki lingvistik omillar ham deb atalishi mumkin.³ Kuzatishlardan ma'lumki, muayyan til terminologik tizimi asosan o'sha tillarning lisoniy bazasida so'z yasash, so'zlarning leksik ma'nosini o'zgartirish, ushbu tillarning ichki imkoniyatlari asosida so'zlarni bog'lash, mavjud terminlarni kalkalash orqali rivojlanadi.

Turistik terminlarning o'zlashuvining lisoniy omillari sifatida quyidagi asosiy manbalarni qayd etish mumkin:

1.Umumiste'moldagi so'zlar ma'nosini maxsuslashtirish yoki ona tilidagi so'z va morfemalar yordamida termin yasash.

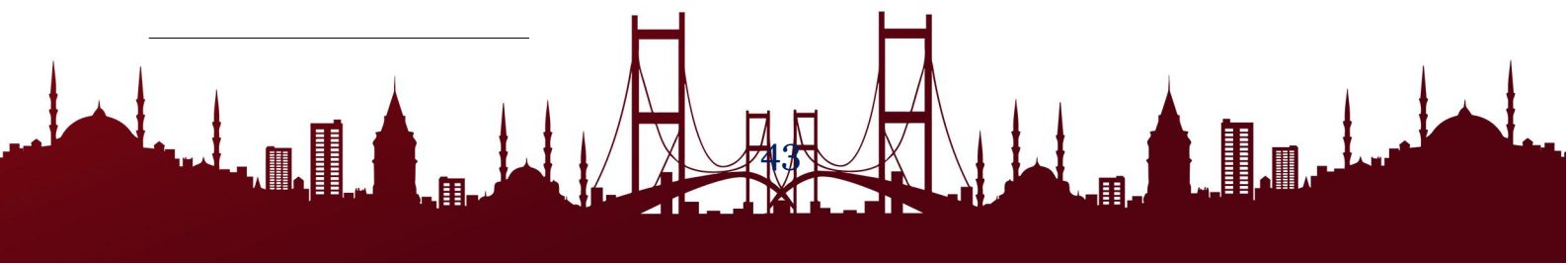
2.O'zlashma terminlarning ona tilidagi muqobillarini yasash.

3.Umumiste'moldagi so'zlar fan va texnika sohasidagi biror narsa yoki tushuncha nomi sifatida terminga xos xususiyatga ega bo'lishi mumkin. Masalan, *dam olish zonasi* (dam olish maqsadida tashkil qilingan hudud).

4.Umumiste'moldagi so'z termin sifatida qabul qilinarkan, ushbu so'z ma'nolaridan birigina termin anglatgan tushunchaga bog'liq bo'ladi. Sababi termin ixcham, aniq, birma'noli, bir shaklli bo'lishi lozim.

5.Umumiste'moldagi so'zlar asosida hosil bo'lgan turistik terminlarga quyidagilarni namuna qilib keltirish mumkin: *mehmonxona, nomer, transport, mavsum, yotoqxona, shahar tamoshasi, sayyoh, diniy-ziyosat, maqbara, obida, burchakdagi xona, ikki o'rinli xona, uch o'rinli xona, to'rt o'rinli xona, umumiy yotoqxona, qo'shimcha karovat, oilaviy xona, qavat kaliti, yo'lovchi*. Bu birliklar turizm sohasiga oid terminlar sifatida uchraydi.

Bu kabi umumiste'moldagi so'zlarning terminologik xususiyatlari maxsus ilmiy adabiyotlarda, lug'atlarda mutaxassislar tomonidan tavsiflanadi. Bu so'z yasalishining semantik usuli bo'lib, tilshunoslikda keng tarqalgan. Shu bois semantik yo'l bilan termin yasash terminologiya amaliyotidagi doimiy va an'anaviy usullardan biridir.

Yer yuzida tamoman sof, boshqa bir tildan soʻz yoki termin oʻzlashtirmagan birorta til yoʻq. Tarixiy taraqqiyotning turli davrlarida turli, uzoq-yaqin xalqlar oʻrtasidagi turli darajadagi aloqalarning tabiiy natijasi oʻlaroq bu xalqlar tillarining biri boshqasiga taʼsir koʻrsatgan, ularning biridan boshqasiga, koʻpdir-kamdir, muayyan miqdorda soʻz oʻtgan, albatta, bu jarayonlar tabiiy-ixtiyoriy ravishda yoki baʼzan majburiyat – tazyiq ostida voqelanganligi maʼlum.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сирожиддинов Ш. Сўз ўзлаштириш омиллари хусусида // Ўзбек тили ва адабиёти, 2017. – № 4. – Б.84.
2. Крысин Л.П. Русское слово, своё и чужое: Исследования по современному русскому языку и социолингвистике. – Москва: Языки славянской культуры, 2004. – С.26.
3. Сирожиддинов Ш. Ўша асар, 84-б.
4. Крысин Л.П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни // Русский язык в школе, 1994. – №6. – С.60.
5. Кадирбекова Д. Термин юзага келишининг лисоний ва нолисоний омиллари // Til va adabiyot taʼlimi. – Toshkent, 2015. – №3. – В. 38.

